

MİLLİ MÜCADELE TARAFTARLIĞINDAN CUMHURİYET KARŞITLIĞINA VELİD EBUZZİYA

Bengül BOLAT*

Öz

Mondros Mütarekesi sonucu işgale uğramaya başlayan Anadolu, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde girilen Milli Mücadele hareketi sonucunda tam bağımsızlığına kavuşmuştur. Milli Mücadele geniş bir katılımla, farklı çevrelerden, farklı mesleklerden kişilerin verdiği destekle kazanılmıştır. Bu mücadelede basın son derece etkili olmuştur. İstanbul ve Anadolu basını Milli Mücadele'ye taraftar ve karşıt olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Taraftar olan ve olmayan basında yapılan propaganda ve fikirler de halkın Milli Mücadele'ye olumlu veya olumsuz yaklaşımında çok etkili olmuştur. Bu süreç içerisinde, özellikle Milli Mücadele taraftarlığında Milli egemenlik fikri çok benimsenmiş ve savunulmuştur.

Çalışmamıza konu olan Abdurrahman Velid Ebüzziya, tam anlamıyla Milli Mücadele ve milli egemenlik taraftarı olmuş, gazetesinde bu yönde çok sayıda makale ve haber yapmıştır. Ayrıca, Anadolu'ya gazeteci yollama, silah kaçırma gibi faaliyetlerde de bulunmuştur. Ancak Milli Mücadele sonuçlandıktan sonra ortaya atılan cumhuriyet olgusuna şiddetle karşı çıkmıştır. Bu yönetim biçiminin Türkiye için henüz çok erken olduğu ve bu suretle istismar edilerek otoriter bir hale geleceği endişesini dile getirmiş ve bu düşüncelerini cesurca ifade etmiştir. Bu yüzden de gazetelerinin kapanması, İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilme gibi durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Ancak Milli Mücadele'ye yaptığı hizmetler göz önüne alınarak, çok ağır bir ceza ile karşılaşmamıştır.

Anahtar Kelimeler; Velid Ebüzziya, Tasvir-i Efkâr, Cumhuriyet, Milli Mücadele.

VELİD EBUZZİYA FROM THE NATIONAL STRUGGLE ADVOCACY TO ANTI-REPUBLICANISM

Abstract

Anatolia, which started to be occupied as a result of the Armistice of Montrose, became fully independent as a result of the National Struggle movement that was initiated under the leadership of Mustafa Kemal Paşa. National Struggle was won with a broad participation and support from different environments and different professions. Press had a strong effect upon this struggle. İstanbul and Anatolian press was separated into two parts as supporters and opponents of the struggle. The propagandas and opinions that were

* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, (bengu4@gmail.com).

encountered in the supporter and non-supporter press had a great influence on positive or negative approach of the public towards the National Struggle. During this process, the idea of National domination was adopted and defended especially by the supporters of the National Struggle.

Abdurrahman Velid Ebüzziya, who is mentioned in the study, was in favor of the National Struggle and national domination and he wrote a great number of articles and news on this subject in his newspaper. He was also involved in activities such as sending journalists to Anatolia and smuggling weapons. However, he argued against the phenomenon of the republic, Author bravely expressed, This form of management was still too early for Tukey and worried about for this reason could be exploited and authoritarian. Thereby, his newspapers were closed and he was sent to the Independence Court. However, he was not severely punished by courtesy of his services to the National Struggle.

Keywords; *Velid Ebüzziya, Tasvir-i Efkar, Republic, National Struggle.*

Giriş

XVIII. Yüzyıldan itibaren topraklarını ve buralarda yaşayan etnik unsurları kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, bazı zamanlarda birçok alanda ıslahat¹ yapmasına rağmen dağılmaktan kurtulamamıştır. XX. Yüzyılın başlarından itibaren ayakta durmakta güçlük çeken devlet, son bir umutla I. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu savaştan bağlaşıkları ile birlikte yenik çıkmasının ardından yıkılmış ve imzaladığı Mondros Mütarekesi² ile Anayurdu olan Anadolu'nun büyük bir bölümünü kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır³.

Mütareke sonrasında hemen başlayan işgaller karşısında ülkenin kurtuluşu için bir takım çözüm arayışları ve girişimleri söz konusu olmuştur. Padişah ve çevresi yaşanan felaketlerin ardından mücadele ederek kurtuluşun mümkün olamayacağını düşünerek, durumu idare edebilmek maksadıyla teslimiyetçi bir tutum içine girmeyi bir zorunluluk olarak görmüşlerdir. Buna karşın Anadolu'da ise bir takım vatanseverler, ülkeyi içerisine girdiği bu durumdan kurtarabilmek umuduyla bir takım direniş teşkilatlanmaları oluşturmaya başlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın fikir olarak benimsediği bu teşkilatlanma, onun liderliğinde 19 Mayıs 1919'dan itibaren Milli Mücadele şeklini almıştır⁴.

- 1 Konu ile ilgili bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1984; Sibel Bozdoğan - Reşat Kasaba, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 1998; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 3. bsk., İstanbul, 1999; Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 3. bsk., İstanbul, 1997; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. bsk., İstanbul, 1998.
- 2 İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, İş Bankası Yay., Ankara, 1981, s.49.
- 3 Osmanlı Devleti'nin durumu ve paylaşılması ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması 1914-1924*, Ankara, 1986; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.1, Ankara, 1977.
- 4 Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.s.1-10.

Gerek İstanbul'da gerekse de Anadolu'da geniş bir yelpazenin desteğini alan Milli Mücadele, basın tarafından da dikkatle takip edilmeye başlanmıştır. Basın, Milli Mücadele'ye taraftar ve karşıt olmak üzere iki gruba ayrılmıştır⁵. Milli Mücadele taraftarlığı yapan çok önemli gazetelerden biri İstanbul Basınından Tasvir-i Efkâr⁶ olurken, gazetenin sahibi ve başyazarı Abdurrahman Velid Ebüzziya da milli mücadelenin savunucularından olmuştur. Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasının ardından, Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanması, Saltanatın kaldırılması gibi aşamalarda Hâkimiyet-i Milliye anlayışının güçlü savunucusu olan yazar, "Cumhuriyete" tam bir karşıtlık göstermiş ve bu karşıtlığını da yazılarına ve davranışlarına yansıtmaktan hiç çekinmemiştir.

Genel olarak, Velid Ebüzziya'nın hayat hikâyesi ve yaptıkları ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Özellikle Cumhuriyetin ilanı ve basının durumu hakkında yapılan çalışmalarda, diğer gazetecilerle birlikte Velid Ebüzziya'nın Cumhuriyet karşıtlığı işlenmiş, yazılarından örnekler verilmiştir⁷. Ancak yazarın Milli Mücadele taraftarlığını belirten ve sadece ona özel kapsamlı bir çalışma olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, benzer çalışmalara ve alana katkı sağlamak amacıyla; yazarın gerek Milli Mücadele dönemi çalışmaları ile fikirlerini yansıttığı yazılarını içeren, gerekse de Cumhuriyet karşıtlığını yansıttığı yazılardan örnekler verilerek, onunla ilgili hatıra ve görüşleri içeren bir çalışma yapılması hedeflenmiştir. Böylece konunun objektif kriterlere göre incelenmesine olanak sağlanabileceği düşünülmektedir.

1- Abdurrahman Velid Ebüzziya Kimdir?

1882'de İstanbul'da doğan Velid Ebüzziya, yayıncı ve siyasetçi bir aileden gelmiştir. Babası Ebüzziya Mehmed Tevfik'tir. Köklü ve varlıklı bir ailenin mensubu olan Velid iyi bir eğitim almıştır. İlkokuldan sonra, 1893'te

- 5 Dönemin Anadolu ve İstanbul Basını gazeteleri ve görüşleri ile ilgili bkz. İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda...*; Yücel Özkaya, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989; Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, b.t.y.; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2. bsk., İstanbul, 2003, s.s.98-142; İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara, 1989.
- 6 "Düşüncelerin anlatımı" anlamına gelen Tasvir-i Efkâr adıyla yayımlanan gazete, ilk olarak 1862'de Şinasi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak gazete sadece 835 sayı olarak yayınlanabilmiştir. 1908 yılında Ebüzziya ailesinden Tevfik ile Süleyman Nazif Yeni Tasvir-i Efkâr ismi ile bu gazeteyi tekrar çıkarmaya başlamışlardır. Başyazarı da Yunus Nadi olmuştur. O da Selanik'te tanıdığı Zekeriya Sertel'i yanına almış, böylece gazete bir renklilik kazanmıştır. Ancak Sertel altı ay sonra gazeteden ayrılmıştır. Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda...*,s.4; Topuz, *a.g.e.*, s.s.115-116. Yeni Tasvir-i Efkâr Mütareke yıllarının başında halka moral vermeye çalışan yazılar yayımlanmıştır. Bazı İstanbul gazetelerini Anadolu'daki faaliyetlere İttihatçı gözüyle bakmalarından dolayı eleştirmiş ve Anadolu'yu birleşmesinden dolayı övmüştür. Öztoprak, *Türk ve Batı...*, s.XIV; Topuz, *a.g.e.*, s.116.
- 7 Bu eserlerden bazıları şunlardır; Nevin Yurtsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yay., İstanbul, 1994; Tülay Alim Baran, "İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.44, C.XV, 1999, s.s.627-645; Faruk Alpaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İstanbul, 1998.

Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)'ye girmiş, ancak babası ve kardeşinin Konya'ya sürgün edilmeleri yüzünden okuldan uzaklaştırılarak göz hapsine alınmıştır. Beş yıl süren bu süre zarfında evlerinin yakınlarında bulunan bir Fransız okulunda gizlice ders alarak Fransızcasını ilerletmiştir. Diğer taraftan babasının Konya'dan posta yoluyla kendisine gönderdiği eğitsel dokümantasyon sayesinde informal yolla edebiyat ve dil eğitimi almış, ayrıca kendi gayretiyle de Arapça, Farsça ve Almanca öğrenmiştir. Genç Ebuzziya göz hapsi cezası bittikten sonra, geri dönüş talebi kabul edilmediği için Mekteb-i Sultani'ye devam edememiş, onun yerine bir Fransız okulunda lise eğitimini tamamladıktan sonra, Darülfünun' da Hukuk eğitimi almaya başlamıştır. Hukuk mektebini 1910 yılında bitirmiş, Fransa'da Hukuk ve politik bilimler alanlarında Ecole Libre Des Sciences Politiques'de doktora başlamış, ancak sadece Politik bilimlerden mezun olarak İstanbul'a dönmüştür.

Velid Ebuzziya, 1912'den itibaren babası Mehmed Tevfik Efendi tarafından yayınlanan Tasvir-i Efkâr'da gazetecilik hayatına başlamıştır. Fransa'da bulunduğu dönemlerde "Le Temps" ve "Le Figaro" gazetelerindeki edindiği tecrübelerle kendi gazetesine modern bir hava getirerek, dönemin en fazla okunan gazetelerinden biri yapmayı başarmıştır. 1913 yılına gelindiğinde babaları Ebuzziya Tevfik'in ölümünden sonra iki kardeş Talha ve Velid gazeteyi çıkarmaya devam etmişler, Velid, gazetenin yazı işleri sorumluluğunu üzerine alarak başyazıları "Ebuzziya" imzasıyla yazmıştır.

Balkan Savaşları ve ardından patlak veren I. Dünya savaşı yılları gerek Osmanlı Devleti gerekse gazeteciler için son derece zor olmuştur. Bu süreçte, Ebuzziyalar'ın gazeteleri defalarca kapatılmıştır. Velid Ebuzziya bu sürecin tekrar eden her evresinde elinde bulunan imtiyazları kullanarak, gazetesini, "Yeni Tasvir-i Efkâr", "Tasvir-i Efkâr", "Tevhid-i Efkâr", "Tefsir-i Efkâr", "Tevhid-i Efkâr", "İntibah-ı Efkâr" ve "Halk" gibi isimlerle birbiri ardınca okuyucusuna ulaştırmayı başarmıştır.

Velid Ebuzziya, Milli Mücadele dönemi boyunca bu harekete destekler nitelikte yayınlar yapmanın yanı sıra Anadolu'ya silah ve malzeme kaçırmak gibi faaliyetlerde de bulunmuştur. Ayrıca Lozan Barış görüşmelerine de katılmış ve burada olanları günü gününe gazetesine gönderdiği yazılarla aktarmıştır⁸.

Milli Mücadele döneminde Milli Hâkimiyet prensibinin savunusunu yapan yazar, Cumhuriyet olgusuna; milli egemenlik anlayışının sarsılıp, ülkede cumhuriyet adı altında otoriter bir anlayışın devam edeceği endişesi ile şiddetle karşı çıkmıştır. O dönemde çıkardığı Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde, gerek Cumhuriyetin ilanından önce, gerekse de bundan sonra yoğun olarak yeni rejimi eleştirmiş, bu eleştirileri çoğunlukla alaycı ve abartılı bir üslupla yapmıştır. Bu tür yaklaşımları hem "Cumhuriyet" taraftarı gazeteciler, bürokratlar ve hem de

8 Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Temiz, *Velid Ebuzziya'nın Lozan Mektupları*, İstanbul, 2007.

Mustafa Kemal Paşa tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Birkaç kez tutuklanan ve gazetesi kapatılan yazar, özellikle Millî Mücadele dönemindeki hizmetlerinden dolayı affedilmiştir. 1925'ten 1934'e kadar gazeteciliği bırakmış, 1934'te Zaman Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Ancak bu gazetesi de uzun ömürlü olmamıştır. 1940'da yeniden Tasvir-i Efkâr Gazetesi'ni çıkarmış ve burada Selim Sabit takma adıyla siyasi yazılar yazmıştır. Ancak dönemin hükümeti Velid Ebüzziya'nın tekrar yazmasından rahatsız olmuş ve bu rahatsızlık üzerine Ebüzziya tamamen gazetecilikten vazgeçmiştir. 12 Ocak 1945'te vefat etmiştir⁹.

2- Millî Mücadele Dönemi Çalışmaları ve Fikirleri

I. Dünya Savaşının ardından imzalanan Mondros Mütarekesi, sonrasında Osmanlı Devleti ile Anadolu'nun kurtuluşu için gösterilen çabalardan birisi de çeşitli gizli teşkilatların kurulması olmuştur¹⁰. Bu teşkilatlardan birisi "Müsellah Millî Müdafaa Grubudur." Bu cemiyet 1920'de İstanbul'da gizli bir örgüt olarak kurulmuştur¹¹ ve "Mim Mim" grubu olarak bilinmektedir¹². Cemiyetin başlıca amaç ve faaliyetleri; İstanbul'daki Türk varlığının korunması, millî ordunun meydana gelmesini sağlamak için Anadolu'ya silah ve cephane kaçırmayı, Anadolu adına istihbarat gibi hususlar üzerinde yoğunlaşmıştır¹³.

Velid Ebüzziya, bu Mim Mim grubunda mutlak suretle faal olarak çalışmak istediğini belirtmiş, müracaatı üzerine teşkilatın hem merkez hem de faal heyetine üye olarak alınmıştır. Bu dönemde bir taraftan gazetesi aracılığı ile Millî Mücadele'yi öven yazılar yayınlarken, diğer taraftan da Anadolu'ya silah kaçırmak gibi tehlikeli işlerde de çalışmak istemiştir¹⁴. Feridun Kandemir; O dönemde etkin olan gazeteciler arasında etrafına bu kadar güven telkin eden, bu kadar fedakârlık ve cesaretle Millî Mücadele'ye destek veren başka bir gazeteci olmadığını ifade etmiştir. Yine Mim Mim grubundan Emekli General Kemal Koçer; Zeytinburnu cephaneliğinden silah kaçırmayı hatırlarından anlatırken, sadece kendilerinin değil, yurt dışından millî davaya destek verenlerin

9 Velid Ebüzziya'nın hayat hikâyesi ile ilgili bkz. Ziyad Ebüzziya, "Ebüzziya Velid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10 İstanbul, 1994, s.s.371-373; Ragıp Pıgar, "Abdurrahman Velid Ebüzziya", *Yeni Defne*, II/13, İstanbul, 1982, s.s.21-24; Cihat Baban, "Ebüzziya Velid", *Meydan Dergisi*, 1978, s.s.553-555; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.2, Dergâh Yay. b.t.y, s.s.417-418; *Aylık Ansiklopedi*, C.I, İstanbul, 1945, s.269.

10 Nejdet Ekinci, "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri" *Atatürk Yolu*, C.4, S.14, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1994, s.s.167-184; Bülent Çukurova, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II, S.5, 1986, s.s.519-526; Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.3, s.6., s.11, s.19.

11 Tevetoğlu, a.g.e., s.s.19-20.

12 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları*, C.1, İstanbul, 1975, s.s.125-126; Tüm bu kuruluşlar ile ilgili geniş bilgi için bkz. Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, Anlatan, Hüsamettin Ertürk, Pınar Yay., İstanbul, 1964.

13 Tevetoğlu, a.g.e., s.93.

14 Feridun Kandemir, "Anadolu'ya Sırtında Cephane Taşıyan Gazeteci", *Yakın Tarihimiz*, C.2, S.14, 1962, s.65.

bile Velid Bey'e çok güvendiklerini belirtmiştir. Silah Kaçırma olayı özet olarak şu şekilde gelişmiştir; O sırada Paris'te bulunan ve Türk Muhiplerinden oluşan Fransız Şark Komitesi'nin, Türklerin Milli Mücadele hareketine destek olmak için İstanbul'a De la Croix adlı bir genci gönderdiklerini ve bu şahsın İstanbul'da rahat çalışabilmesi için önce Velid Ebuzziya'yı görmesini tembih ettiklerini ifade etmiştir. Bu anıları yayınlayan Kandemir'in ifadesine göre; Ebuzziya, genci uzun uzun dinledikten sonra, Kemal Bey'e nasıl istifade edelim diye sormuş ve Fransız askerlerinin denetiminde bulunan Zeytinburnu cephaneliğinden yararlanılabilmesi için çalışmasını istemişlerdir. Ertesi gün Velid Bey'in matbaasında buluşmuşmuşlar ve Fransız genç, gerekli kişilerden olur aldığını ve bu cephaneden istedikleri kadar malzemeyi alabileceklerini ifade etmiştir. Ancak cephaneliğin anahtarlarını elinde bulunduran ve aslen Suriyeli olan Osmanlı subayını ikna etmek mümkün olmamıştır. Düşman durumunda olan Fransız muhafızının yardımına rağmen, Osmanlı subayından destek alamayan Velid Ebuzziya ve Kemal Bey, bu duruma çok içerlemişlerdir. Bu durum karşısında Kemal Bey, polis müdüriyetine gelmiş ve burada Milli Mücadele taraftarı Sadi Bey ile görüşmüştür. Sadi Bey, "bu işi halletmek kolay" diyerek; yakalanıp karakola getirilen ünlü bir kasa hırsızını çağırtmıştır. Hırsız cephaneliğin kapısını açmayı kabul etmiş ve gece Velid Ebuzziya, Kemal Bey, Mösyö De la Croix Zeytinburnu'nda bulunan cephaneliğin kapılarını açarak, piyade fişeklerinin bulunduğu sandıkları taşımaya başlamışlardır. Bu arada Velid Ebuzziya zaman zaman bu sandıkları tek başına omuzlayarak açıkta bulunan vapura ulaştırabilmek için sahildeki mavnalara kadar taşımıştır. Bu çalışma sabaha kadar sürmüş ve yaklaşık 2 milyon fişek kaçırılmıştır. Velid Ebuzziya bundan sonra Ladil vapuruna binip İnebolu'ya gelmiş ve kendisini burada Milli Müdafaa vekili Refet Bey karşılamıştır. Refet Bey, cephane indirilirken, bu işin karşılığında kendilerine 100 bin lira verebileceklerini söylemiş, ancak Ebuzziya buna kızarak vatan için yaptığı bu işten kendisine nasıl para teklif edildiğini sormuş, bu durumda Refet Bey sessiz kalmıştır. Ebuzziya, İnebolu'dan İstanbul'a döndükten sonra da Mim Mim Grubundan yeni görev istemiştir. Çünkü Zeytinburnu cephaneliğinden alınacak daha çok malzeme vardır. Kandemir anılarında, Ebuzziya ve arkadaşlarının zorlu hava koşullarına rağmen cephanelikten kaçırdıkları malzemeleri aynı yöntemle açıktaki vapura taşıyarak Anadolu'ya ulaştırdıklarından bahsetmiştir¹⁵.

Velid Ebuzziya, Milli Mücadele hareketine verdiği desteği gazetesinde verdiği haberlere ve kendi yazılarına yoğun olarak yansıtmış, sayısı oldukça fazla olan bu yazılar incelendiğinde, Milli Mücadelenin mutlaka desteklenmesi gerektiği, İstanbul Hükümetlerine özellikle Damat Ferit Paşa dönemlerine eleştiriler ve Türk Milletinin fedakârlığına vurgular yaptığı görülmüştür.

I. Dünya Savaşı felaketi sonrasında Sarayın takınmak zorunda kaldığı teslimiyetçi politikaya karşın, Türklerin bağımsızlıklarını ve ülkelerini

15 A.g.m., s.s.65-67.

kurtarma yolunda başlattıkları Milli Mücadele'nin son fırsat, son imtihan olduğunu "Anadolu hareket-i Milliyesinin teşebbüsatıyla hâsıl olan bugünkü vaziyet, memleketi kurtarmak için elimize geçirdiğimiz son fırsat ve bu memleketin sahibi olarak yaşayabileceğimizi ispat için son imtihan vesilesidir"¹⁶ cümleleri ile ifade etmiştir. Çünkü Velid Ebüzziya, Türk Milleti'nin padişahına olan güveni ve bağlılığı konusunda dünyada hiçbir milletin saltanatına bu kadar bağlı olmadığını düşünmektedir. Nitekim bu bağlamda kaleme aldığı bir yazısında; Osmanlı Devleti'nin kurulan Türk devletlerinin en kudretlisi olduğunu, Fatih, Yavuz, Kanuni gibi kudretli padişahların milletle el ele vererek devleti bu güce ulaştırdıklarını ve padişahların irkî olarak Türk olmalarının bu sonuçta önemli payı olduğunu vurgulamıştır. Birinci Dünya Savaşı sürecinde dağılmaya ve rejim değişikliklerine sahne olan birçok imparatorluğa koşut olarak Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürme çabası içerisinde olmasına sebebini de Türklerde var olan ırk ve millet ile hükümdarın birbirine bağlılıktan yoksun olmasına bağlamıştır. Yazar, son zamanlarda özellikle Damat Ferit Paşa'nın yaptıklarının millet ile padişah arasındaki bu bağın kopmasına sebep olduğunu ifade ederek, Padişahın acilen bu duruma bir son verip, Anadolu halkının mücadelesine sahip çıkmasını, Anadolu harekâtı fırsatını değerlendirmesini ve ancak bu şekilde devleti onlara miras bırakan büyük dedeleri Fatih'in, Yavuz'un ruhlarının şad olacağını belirtmiştir¹⁷.

Ebüzziya, Milli Mücadele'ye katılan Anadolu insanını "hasta adamın dinamik çocukları" olarak nitelendirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin artık parmağını kıpırdatamayacak hale geldiğini, tüm umutların söndüğünü, ancak Anadolu'da başlayan Milli hareketin yepyeni umutlar doğurduğunu ifade etmiştir. Yazar, Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne ağır bir eleştiri yaparak, Milli Mücadele hareketi için ".. Ferit Paşa'nın yönetim faciasına hitam (son) verdi. Hasta denilen, ölüme mahkûm adamın zinde ve kuvvetli çocuklarının olduğunu Milli Mücadele gösteriyor"¹⁸ demiştir. Bir başka makalesinde de Mütareke döneminde işbaşında bulunan hükümetin emniyetsizliği ve hamiyetsizliği yüzünden halkın, tüm yaralarına, yoksulluğuna ve acılarına rağmen kendi hayatını bırakarak yurdunu kurtarma mücadelesine girdiğini, fedakârlıktan fedakârlığa koştuğunu şu sözlerle ifade etmiştir¹⁹: " ..yine vatani tecavüz-ü ahdeden kurtarmak azim ve emeliyle, bir gün bile rahat oturmadığı köydeki yurdunu, yuvasını terk etti. Vazifesi başına koştu" Yazar, aynı yazısında, İstanbul'un vazifesini yerine getirmediğini, getirmiş olsaydı halkın kendini daha da güvende hissedeceğini dile getirmiş ve şu ifadelerle yer vermiştir²⁰: "Eğer Anadolu'nun vazifesini izade gösterdiği gibi bu intiba karşısında mükerrer Saltanat ve Hilafet merkezi devlet ve hükümet olan İstanbul'da vazifesini ayn ederek ayn fedakârıyla ifaya sayı olsaydı bugün

16 Velid Ebüzziya, "Son Fırsat Son İmtihan", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Teşrinievvel 1919.

17 Ebüzziya, "Millet ve Padişah", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Şubat, 1920.

18 Ebüzziya, "Hasta Adamın Dinamik Çocukları", *Tasvir-i Efkâr*, 12 Teşrinievvel 1919.

19 Ebüzziya, "Milletin Fedakârlığı Karşısında", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Şubat 1920.

20 A.g.m.

atimiz daha çok ziyade-i emniyet ile bakabilecekti” Ebüzziya, Damat Ferit Paşa döneminde memleketin adeta “cansız, Ruhsuz, idraksiz, hayatsız bir hal aldığı” söylemiştir. Bu yüzden milletin hukukunun, namusunun ve mukaddesatının ayaklar altına alındığını belirterek bu hükümetin, şimdiye kadar hiç olmadığı kadar kötü olduğunu, hükümet ve etrafındakilerin kendi menfaatlerinden başka düşüncesi kalmadığını, ancak buna karşın Anadolu hareketinin tüm bu hesapları bozacak nitelikte olduğunu belirterek, Milli Mücadele taraftarlığını açıkça ortaya koymuştur²¹. Yazar, bu bağlamda, kabine değişikliklerinde yeni kabinenin Anadolu hareketini desteklemesine yönelik beklentilerini de dile getirmiştir. Salih Paşa Kabinesinin kurulmasını memnuniyetle karşılarken, kaleme aldığı yazısında bu durumu “İrade-i Milliye’nin Zaferi” olarak nitelendirmiştir. Salih Paşa Hükümeti dönemine kadar olan hükümetlerin gaflet içerisinde olduklarını, bu durumun tüm kötülüklerin sebebi olduğunu düşünen yazar, fikirlerinde bir taraftan milli mücadele taraftarlığını diğer taraftan da irade-i milliye taraftarlığını yansıtmıştır. Ebüzziya, bu düşüncelerini şu şekilde kaleme almıştır²²: “Hükümetin her şeyden evvel ve herkese rağmen irade-i milliye’nin irae (yerine getirme) ettiği bir şekilde olması icap eylemektedir. Bu gün irade-i milliye’yi temsil eden kuvvet ise mebusandır. Binaenaleyh yeni hükümete mebusan içinde arkadaşlarının mazhar-ı itimad olan zevatin ithal edilmesi ve bu suretle milletvekillerinin mesuliyet-i icraiyeye doğrudan doğruya iştirak etmeleri katiyen lazımdır. Öyle vahim ve nazik zamanlar geçiriyoruz ki bu zamanlarda öylesine bir hükümeti mevki iktidara getirerek ona karşı yalnız tenkid ve muaheze mevkiini muhafaza ile iktifa etmek doğru olmaz. Yeni hükümetin kuvvetli ve hal ve mevkiye bihakkın hakim olmasını temin edecek en mühim amil, gaye ve maksadının muyyen ve sabit olmasıdır.”

İngilizlerin Anadolu ile İstanbul arasında telgraf yoluyla hiçbir bağlantı kurulmaması yönünde sıkı denetlemeleri olduğu bir dönemde, yasağa rağmen Ebüzziya’nın telgrafhaneye girmeyi başardığı bir günde, Anadolu’dan kendisine yönelik bir istekte bulunularak oraya iki muhabir göndermesi talep edilmiştir²³. Böylece gazete, Ruşen Eşref Ünaydın ile gazetenin özel fotoğrafçısı Kenan Bey’i Anadolu’daki durumu yakından takip etmek, Kuvay-i Milliye’nin çalışmaları hakkında bilgi alıp okurlarla paylaşmak üzere²⁴ gazeteci sıfatıyla Sivas Kongresi’ne²⁵ göndermiştir. Sivas Kongresi’ne giden Ruşen Eşref Bey, buradaki gelişmelerle ilgili olarak gazete’ye telgraflar göndermiştir. Bu telgrafların birinde Ruşen Eşref Bey, Sivas Kongresi sonrasında Anadolu’da dağınık bir durumda bulunan Kuvay-i Milliye’nin toparlandığı bilgisini aktarmıştır²⁶.

Milli Mücadele’nin devam ettiği dönemde Velid Ebüzziya, Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği 13 Ekim 1335 (1919) tarihli bir telgrafla, kendisinden

21 Ebüzziya, “Patriklerin Şikâyetleri”, *Tasvir-i Efkâr*, 20 Teşrinievvel 1919.

22 Ebüzziya, “İrade-i Milliye’nin Zaferi”, *Tasvir-i Efkâr*, 7 Mart 1920.

23 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölüncüye Kadar Atatürk’le Beraber*, 4. bsk., C.2, Ankara, 1997, s.407.

24 *Tasvir-i Efkâr*, 12 Teşrinievvel 1919.

25 Öztoprak, a.g.e., s.XIV.

26 *Tasvir-i Efkâr*, 12 Teşrinievvel 1919.

Kuvay-i Milliye'nin vaziyeti hakkında bilgi almak istediğini belirterek bu bilgileri ajans aracılığı ile Avrupa'ya iletmeye çalışacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa onun kendisine yönelttiği soruların cevaplarını Yaveri Cevat Abbas Bey'e not ettirmiştir²⁷.

16 Mart 1920 günü, 13 Ekim 1918'den beri fiili anlamda işgal altında tutulan İstanbul, sabah 10.00'dan itibaren resmen işgal sürecine girmiştir. Bu işgalin gerçekleşeceği İstanbul Hükümeti'ne resmi olarak işgalden 20 dakika önce bildirilmiştir²⁸. Ancak İngilizler belirtilen zamandan önce harekete geçmiş ve kendilerince zararlı gördükleri kişileri tutuklamaya başlamışlardır. Ayrıca 16 Mart sabahı 5.45'te Şehzadebaşı Karakolu olarak bilinen karargâha saldırmışlar ve henüz uykuda bulunan askerin üzerine ateş açarak, 4 askeri şehit etmiş, 10 askeri yaralamışlardır. 1 asker de kaybolmuştur²⁹. İngilizlerin baskını bittikten sonra olay mahalline giren ilk gazete, Velid Ebüzziya'nın Tevhid-i Efkâr'ı olmuştur. Gazete adına karakola gelen muhabirler fotoğraflar çekmişler, orada bulunan Yarbay Kemaleddin Sami Beyle görüşerek olay hakkında bilgi almışlardır. Ayrıca Yarbay, kendi çektiği resimleri de gazeteye vermiştir³⁰. Ancak İstanbul'un o günkü durumunda bu resimlerin hemen yayınlanması mümkün olamamıştır. Dolayısıyla hem gazetecilerin çektikleri hem de Yarbayın özel olarak çektiği ve Anadolu'ya dağıttığı bu görüntüler ancak Milli Mücadele'nin bitmesinden sonra yayınlanabilmiştir³¹. Bu fotoğraflar ayrıca, o sırada İstanbul'da bulunan İtalyan gazeteci G. Filippucci Guistiniani'ye de verilmiş³² ve ertesi günü gazete sahibi Velid Ebüzziya sorguya alınmıştır. Yapılan bu tahkikattan sonra Ebüzziya, Malta'ya sürülmüş³³ ve gazetesi birkaç defa baskına uğramıştır. Bu baskınlarda fotoğrafların asılları kaybolmuştur. Ancak İtalyan gazeteciye verilen fotoğrafların Roma'da bulunan gayri resmi temsilci Galip Kemali Bey'e verilmesi bir şans olmuştur. Galip Bey bu fotoğraflara Sevr Anlaşması'ndan sonra yazdığı bir kitapta yer vermiştir³⁴. Milli Mücadele'nin bitmesinden sonra Tevhid-i Efkâr'ın isteği ile gazeteye vermiş,

27 Ebüzziya, Mustafa Kemal Paşa'ya 21 soru yönelmiştir. Kuvay-i Milliye'nin kuruluş amacı, zamanı, hükmü, üyeleri, temel fikri dayanağı, gibi soruların yanında, Ermenilerin istekleri, Kuvay-i Milliye'nin içerisinde İttihatçıların olup olmadığı konuları yer almıştır. Bunların dışında Milli Mücadele sonrasında memleketin sınırları ile Kuvay-i Milliye'nin nasıl şekil alacağı soruları da yöneltilmiştir. Bu soruların ve cevapların tamamı için bkz. Kansu, *a.g.e.*, s.s.409-414.

28 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919-1938)*, C.I, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1992, s.460.

29 Serpil Sürmeli, "Şehzadebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.45, 2010, s.s.105-107.

30 *Tevhid-i Efkâr*, 5 Ekim 1923 (5 Teşrin-i Evvel, 1339).

31 Bu bilgiler ve fotoğraflarla ilgili geniş bilgi için bkz. Sürmeli, *a.g.m.*, s.s.103-116.

32 *a.g.m.*, s.112.

33 Ebüzziya 20 Mart 1920'de tutuklanıp hapsedilmiş, 27 Martta Malta'ya sürülmüş, ancak ağabeyi Talha Bey'in ağır hasta olmasının İngilizler tarafından anlaşılması üzerine serbest bırakılmıştır. Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Milliyet Yay., b.y.y., 1976, s.206.

34 Sürmeli *a.g.m.*, s.113; Galip Kemali Söylemezoğlu, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul, 1957, s.s.91-93.

böylece gazete bu fotoğrafları yayınlatabilmiştir³⁵. İstanbul'un işgali sonrasında yaşanan gelişmelere rağmen, Velid Ebüzziya kısıtlı da olsa bu olaya ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine ilişkin yazılar yazmaktan vazgeçmemiştir. Bu yazıların birisinde; 1921 yılı Ramazan Bayramından bir gün önce "Kurban kesilmedikçe bayram olmaz" atasözünü hatırlatarak; "vatan kurtulmadığı sürece bayram yapılamayacağı" cümlelerini sarf etmiş, özellikle de İzmir'in işgaline ve Yunanların Anadolu'daki ilerleyişlerine vurgu yaparak "Bizim için hakiki bayram ise ancak Yunanlıların Anadolu'dan atılacakları gün olacaktır"³⁶ demiştir.

Milli Mücadele'nin en çetin geçtiği yıllar şüphesiz 1920 ve 1921 yıllarıdır. Bu yıllar içerisinde bir taraftan Yunan ilerleyişi devam ederken, diğer taraftan da Milli Mücadele'yi durdurma yönünde gerek, İtilaf devletlerinin ve gerekse azınlıkların çıkarttıkları ayaklanmalar devam etmektedir. Özellikle Sakarya Savaşı öncesinde Kütahya- Eskişehir Savaşları'nda alınan mağlubiyetler sonrasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan bir takım tartışmalar, olumsuzluklar meydana gelmiştir. Bu olumsuzlukların yaşanması zaman zaman basına yansımış ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. Velid Ebüzziya da gazetesinde bu konuya yer vermiştir. Bu bağlamda Mecliste, çok büyük kavgaların olduğu ve bir dağılma yaşandığı haberlerini yayanların, Milli Mücadele'ye düşman çevrelerin olduğunu, bu suretle halkın moralinin bozulmaya çalışıldığını yazmıştır. Bu haberler sayesinde Milli Mücadele'nin durdurulması ve desteğini kaybetmesi beklentisi içine giren çevrelere inanılmaması gerektiğini vurgulayan yazar, bu kadar olağanüstü dönemlerde Mecliste bir takım gerginliklerinin olmasının doğal karşılanması gerektiğini belirtmiştir³⁷.

I. ve II. İnönü Savaşları'nda düzenli ordunun kazandığı başarıların sonucunda Milli Mücadele'ye, TBMM'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya duyulan güvenin artışına bağlı olarak Velid Ebüzziya da bu umut ve güveni yazılarında yansıtmıştır. Yunanlıların, Türk Ordusuna karşı taarruza girişmemesini güven eksikliğine bağlayan yazar, "Yunanlıların bu aşamada İngilizlerin desteğini almaları durumunda daha kuvvetli olabilecekleri" Yunan tarafının askeri olmaktan çok, siyasi bir zafer beklentisi içinde olduğu hususunun altını çizmiştir³⁸. Bu değerlendirmeleri yapan yazar, İngilizlerin tarafsız kalacaklarını belirtmelerinin Yunanlıların morallerini bozduğunu da ifade etmiştir. Yazar ayrıca, İstanbul Hükümeti'nin bu başarılarından sonra acilen Anadolu hareketi ile uyuşması gerektiğinin ve bu güne kadar yapılan hatalardan geri dönülmesini de özellikle talep etmiştir. Anadolu'da herkesin memleketin kurtarılmasını istediğini ve

35 *Tevhid-i Efkâr*, 5 Ekim 1923 (5 Teşrin-i Evvel, 1339). (Bu haberler İstanbul'un İngilizler tarafından tahliye edildiği 2 Ekim 1923'ten üç gün sonra yayınlanmıştır. Haberde "... İşgalin sona erdiği şu günlerde bu müthiş vaka'nın kanlı delailini karilerimizin nazar-ı intibahuna vaz'edememekten müte'esirdik" Cümlesi ile geçte olsa bu haberi yayınlamanın memnuniyeti dile getirilmiştir).

36 Ebüzziya, "Kurban Kesilmedikçe Bayram Olmaz", *Tevhid-i Efkâr*, 7 Haziran 1921.

37 Ebüzziya, "Mecliste Neler Oluyor", *Tevhid-i Efkâr*, 12 Haziran 1921.

38 Ebüzziya, "Vaziyetin İnkişafına Doğru", *Tevhid-i Efkâr*, 13 Haziran 1921.

buna hükümetin katılması durumunda amacın daha çabuk gerçekleşebileceğini vurgularken “İstanbul’da her kim olursa olsun eğer bu vatanın kurtulması kaygısı ile mütehasıs ise o da mutlak Mustafa Kemal Paşa gibi düşünür. O mutlak Anadolu’nun istediğini ister. Mutlak (Misak-i Milli) ile tayin edilmiş olan programa şiddetle taraftardır.”³⁹ şeklindeki değerlendirmeleri ile Mustafa Kemal Paşa’nın adını kullanmıştır. İstanbul Hükümeti’nden Anadolu ile birleşme beklentisini dile getirirken bu güne kadar İstanbul Hükümetlerinin Anadolu ile bağlantıya geçemedikleri için kötü durumların yaşandığını, ancak hatadan vazgeçmek için çok geç olmadığını dile getirmiştir. “Şarkta sulhün tesisi için Türklerin hakkı hayatı tanımaktan başka çare bulunmadığı nokta-i nazarından ısrar eyleyecek olursa zahiren pek müşkül gibi görünen uyuşmak meselesi kendiliğinden hal olacaktır”⁴⁰ sözleri ile Türklerin hayat hakkının tanınmadığı sürece savaşın devam edeceğini ve bu durumun artık hem İtilaf Devletleri hem de İstanbul tarafından kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Sakarya Savaşı öncesi, Türk-Yunan, Türk-İtilaf Devletleri, Yunan-İtilaf Devletleri ilişkileri konusunda değerlendirmeler yapan Ebüzziya, özellikle Yunanistan’ın gözden düşmeye başladığını, Anadolu’da Türk Ordusuna karşı taarruza geçmesinin kendisine zarar vereceğini belirtmiştir. Yazar, Yunanlıların savaş isteklerine ve Türk halkının kararlı tutumuna rağmen Türk tarafının savaş istemediğini ancak yıllardır barış hasreti içinde olan Türklerin savaş taraftarı imişler gibi gösterildiklerini ancak, anayurtlarını kaybetme tehlikesi ile yüz yüze olduklarını ifade etmiş⁴¹, buna karşın Yunanlıların hakları olmadığı halde Anadolu’ya girip Türklerin hayat haklarına tecavüz ettikleri gerçeğini savunmuştur. Bu bağlamda Yunanistan basınında sürekli olarak Yunanistan’ın taarruzu sonrasında büyük bir zafer kazanacağı ve Anadolu’da Büyük Yunanistan’ın gerçekleşeceği haberlerinin hayalden ibaret olduğunu belirterek, “Fransa ve İtalya Şark Meselesini, Türkün hakkını tanımak suretiyle hal etmeye zaten çoktan taraftarlar” demiştir. Paris Barış Konferansında da İngilizlerin Türkler lehine bir tutum sergilediklerini böylelikle Yunanlıların şansının düştüğünü ifade etmiştir. Ebüzziya, Yunanlıların bundan sonraki hedeflerinin aleyhlerine dönen Batı kamuoyunu tekrar kazanmak “milli ve hayati” bir değeri olmayan taarruz kararlarının sadece tahtlarının devamına yönelik olacağını söylemiştir. Bununla birlikte Türkler için Anadolu’nun kurtarılmasının milli ve hayati bir mesele olduğunu söyleyen Ebüzziya, Türklerin anayurtlarını terk etmemek için kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarını ve “imanı tam” ile Anadolu harekâtına giriştiklerini belirtmiştir. Yazar, “... savaş isteyen Yunanlılara 600 yıllık ecdadın çocukları ile 1000 yıllık İslam’ın fedakar hademelerinin kendilerine kesin ders vermeye hazır olduklarını”⁴² cümleleri ile, Yunanlıların Anadolu’daki tüm amaçlarının kesin olarak bitmesi ile sonuçlanacağını ifade ederek Milli

39 Ebüzziya, “Ankara ile Uyuşmak Meselesi”, *Tevhid-i Efkâr*, 19 Haziran 1921.

40 A.g.m.

41 Ebüzziya, “Türkün İhtiyaç Sulhünden İstifade Edilmeli”, *Tevhid-i Efkâr*, 5 Haziran 1921.

42 Ebüzziya, “Sulh değil Harb”, *Tevhid-i Efkâr*, 23 Haziran 1921.

Mücadele'ye olan güvenini belirtmiştir. Sakarya Savaşı sürerken de "Mustafa Kemal Paşa mutlaka muzaffer olacaktır. Çanakkale'de iki defa İstanbul'u kurtaran Mustafa Kemal paşa bu defa vatanı kurtaracaktır. Çünkü o bütün bir ümmetin ve bütün bir milletin kurtuluş ve yükselme azmini temsil etmektedir."⁴³ şeklindeki cümleleri ile hem milli kurtuluş hareketini hem de Mustafa Kemal Paşa'yı hararetle desteklemiştir.

3-Cumhuriyet Karşıtlığı ve Fikirleri

Eylül 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası'nın resmi olarak kurulmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, Avusturya'da yayınlanan Neue Freie Presse gazetesine verdiği demeçte, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılacağını, böylece yeni Türkiye Devleti'nin yönetim biçiminin Cumhuriyet, yeni başkentini de Ankara olacağını belirtmiştir. Bu demeç Türk Basınına da yansımış⁴⁴; hem Ankara'nın başkent olması, hem de Cumhuriyet tartışmaları başlamıştır⁴⁵. Bu tartışmalar Cumhuriyet taraftarlığı ve aleyhtarlığı biçiminde gelişmiştir. Kararı destekleyenler memnuniyetlerini dile getirirken⁴⁶, aleyhtarlar aceleye getirildiği ve cumhurbaşkanı yetkilerinin fazla olduğu gibi görüşleri yansıtmışlardır. Cumhuriyet karşıtlığı en fazla Vatan, Tevhid-i Efkâr ve Tanin gazetelerinde yapılırken⁴⁷, Velid Ebüzziya, Milli Mücadele dönemi boyunca, Mustafa Kemal Paşa ile aynı düşünceleri paylaşmasına rağmen, Cumhuriyet olgusu karşısında aynı yaklaşımda bulunmamıştır. Milli Mücadele döneminin temel fikri olan milli egemenliği savunurken, bu fikre dayalı olması gereken Cumhuriyet prensibinin otorite anlayışının kılıfı haline getirildiğini vurgulayarak sert eleştirilerde bulunmuş; Milli Mücadele döneminden beri her aşamada yeni rejimin zaten Cumhuriyet olacağı yönündeki yaklaşımları⁴⁸ ret etmiştir.

Ebüzziya, ayrıca, "Meclis reisliği ile Cumhurreisliği Bir Arada Olmaz" başlığı altında kaleme aldığı bir makalede; kendisinin bu yöndeki görüşlerin aktarmadan önce Milli Mücadele dönemine ve bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın hizmetlerine övgü yapmış ve "Mustafa Kemal Paşa, mütarekeden sonra dört arkadaşı ile Anadolu'ya geçerek hareket-i milliyeyi ibda eden ve memleketin en zayıf zamanında herkesten evvel bu vatanı kurtarabileceği imanını besleyen ve herkese telkin eden bir zattır. Müşarun ileyhin hareket-i milliyeye girişmekte ne büyük isabet nazarı olduğunu bilahare vukuat, tarihte belki hiçbir milli kahramana nasip olmayacak surette isabet etmiştir."⁴⁹ şeklindeki cümleleri ile konu hakkındaki görüşlerini aktarmıştır. Ancak yazarak, aynı makalesinde Mustafa Kemal Paşa'nın "teceddütperver"

43 Hıfzı Topuz, a.g.e., s.s.115-116.

44 Anadolu'da Yeni Gün, 24 Eylül 1923; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.s.86-87; Alpkaya, a.g.e., s.s.59-60.

45 Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul, 1984, s.374.

46 Nurettin Güz, Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri 1920-1927, Ankara, 1991, s.76.

47 Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, 6. bsk., İstanbul, 2010, s.189.

48 Kemal Atatürk, a.g.e., s.11; İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, haz. Abdi İpekçi, İstanbul, 1968, s.18.

49 Ebüzziya, "Meclis reisliği ile Cumhurreisliği bir arada olmaz", Tevhid-i Efkâr, 20 Teşrinievvel 1923.

(yenilikçi) tarafına eleştiri yöneltmiştir. Yenilik düşüncesinin herkeste farklı olabileceğini belirterek kendisini muhafazakâr olarak nitelendirmiş, “*Mesela bizim gibi muhafazakâr olanlar teceddüdü hakikinın ancak tekamülü (olgunlaşma) tedrici (yavaş yavaş) kaidesine teofikan (uygun) ve teemmül (etrafıca düşünmek) ve teenni (aceleci olmayan) şartıyla husul bulabileceği kanaati katiyesinde dirler.*”⁵⁰ şeklindeki cümleleri ile hızlı ve köklü bir değişime karşı olduğunu ifade etmiş, sanıldığı aksine kendilerinin ananelere ve eski adetlere körü körüne bağlı olmadıklarını ve milletin yükselmesinde her türlü gelişmeye açık olduklarını ancak, eskinin yavaş yavaş terk edilmesi gerekliliğini de vurgulamıştır. Bu bağlamda yazar ayrıca, teceddüt-perverler dediği radikal-yenilikçi kesimin tüm sosyal ve fikri alanı kapsayacak hızlı ve köklü bir değişim projelere şiddetle muhalefet etmiştir⁵¹.

Velid Ebüzziya, İstanbul basınının özellikle cumhuriyet ilan edilmeden önce cumhuriyet olgusunu ele alışlarına ve Mustafa Kemal Paşa’ya getirdikleri eleştirilere yönelik açıklamalarda da bulunmuştur. Yazar bu bağlamda, “*Anadolu’da harp olurken İstanbul’un bütün milli matbuatı, ejnebi zulmünden ve sansüründen gördükleri tazyikata rağmen bilaistisna ve çok şayanı taktir surette Başkumandana tabi idiler.....halbuki zaferden sonra fikir, ictihat, teceddüd, devletin şeklini değiştirmek mesail çıktığından beri matbuat Gazi Başkumandanı efsarını ve ictihatatını müttahiden terovic ve tasvip etmemektedirler..... bir türlü bitmek tükenmek bilmeyen cumhuriyet meselesi hakkında, Ankara İstasyon binasındaki mütehasısın heyetinin bu defa verdikleri yeni bir karar üzerine celb-i nazar-ı dikkat etmektir... bu heyet nihayet ekseriyetle reisicumhurun, aynı zamanda reisi meclis olmasına da karar vermiştir.*” diyerek memleketin kurtuluşuna büyük hizmeti olan Mustafa Kemal Paşa’nın iş başında kalmak istemesinin çok doğal ve onun hakkı olduğunu, ancak en doğru yolun 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılması ve “Meclis Hükümeti” sistemine geçiş olacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın hükümetin başında kalmasını ve alelacele bir Cumhuriyet tesisi teşebbüslerinin son bulmasını tavsiye etmiştir⁵².

Yazar ayrıca, Cumhuriyetin ilanı öncesinde Ankara’da istasyon binasında yapılan çalışmaları⁵³ ve Ahmet Ağaoğlu ve Ziya Gökalp gibi kişileri, alaycı bir üslupla eleştirmiştir. Bu yazıların birinde, “*Bizim bildiğimize göre Cumhuriyet İstasyon binalarında değil, millet meclislerinde doğar, istasyon binasından ise olsa olsa tren çıkar. Fakat Ağaoğlu Ahmet ve Ziya Gökalp Bey üstatlar, maşallah kendilerine pek güvenirlir. Onlara ısmarlanınca, istasyondan Cumhuriyet, Kanun-i Esasi, Millet Meclisinden de ekspres treni çıkarmaları işten bile değildi*”⁵⁴ derken hemen ertesi

50 A.g.m.

51 A.g.m.

52 A.g.m.

53 Bkz. Alpkaya, a.g.e., s.s.64-74; Yücel Özkaya, “Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası”, *Atatürk Yolu*, S.11, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara, 1993, s.s.293-294.

54 Ebüzziya, “Ankara İstasyon Binası Cumhuriyeti Doğurabilecek mi?”, *Tevhid-i Efkâr* 19 Teşrinievvel, 1923.

günkü yazısında eleştirisine çok benzer bir biçimde devam etmiştir. Bu yazıda “Ankara İstasyonunda hazırlanan Cumhuriyet katarı, Ağaoğlu Ahmet ve Ziya Gökalp Beyler gibi iki üstat makinistin elinde düdüklü çalarak, duman saçarak, istim savurarak dehşetli bir sürat katarı gibi gider görünür. Fakat hakikat-i halde bütün patırtıya rağmen cumhuriyet treninin muntazam ilerimi yoksa gerimi gittiği pek anlaşılmalıdır”⁵⁵ cümleleri ile bir taraftan cumhuriyetin ilanı için yapılan çalışmaları eleştirmiş diğer taraftan da “Bir aydır devam eden gürültüden Ankara İstasyonundan çıkarılacak şeyin ucube olacağı zaten muhakkak idi”⁵⁶ diyerek cumhuriyet fikrine bakışını açıkça ortaya koymuştur.

Velid Ebüzziya'nın Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili olarak basında yapılan tartışmaları devam ederken en çok eleştirdiği yazar İleri gazetesi başyazarı Celal Nuri Bey olmuştur. Celal Nuri hakkında “şakşakçı”, “fırıldak”⁵⁷ gibi yakıştırmaları kullanmaktan çekinmeyen yazar, özellikle onun “cumhuriyet” taraftarlığı, bu konudaki yayınları ve çalışmaları ile ilgili çok sayıda yazı kaleme almıştır. Örneğin bir yazısında, “Cumhuriyet ihdası ve yeni şekli devlet icadı meseleleriyle en ziyade iştigal eden zat ise, mebusu muhterem Celal Nuri Bey hiç şüphesiz çok okumuş, çok malumat sahibi olmuş bir muharrirdir. Fakat bu zatın herhangi bir ciddi meseleyle iştigali o meseleyi karmakarışık edip içinden çıkılmaz bir hale koymaktan başka bir netice hasıl etmiş değildir. ... Celal Nuri Bey ilk hatvede bu kadar ileri gitmekte kalmadı. Kaç vakittir yazdığı makalelerde (erkan-ı Cumhuriyetimiz şöyle yapacaktır, böyle yapacaktır) tarzında sözlerde söylemeye başladı. Celal Nuri Beyin bu ifadelerine bakılsa cumhuriyetin bir emr-i vaki olduğuna ve onun erkanında teşekkül ettiğine hüküm olunmak lazım gelecek”⁵⁸ cümleleri ile bir taraftan Celal Nuri'yi eleştirirken, diğer taraftan da cumhuriyetin emri vaki olacağını savunmuştur. Aynı yazısında oldukça sert bir üslup kullanarak “Devlet şeklini tebdil etmek, ortaya yeni bir devlet çıkarmak ögle üç- beş gazetecinin, birkaç nazariyatçının, bir garpçı muharririn, bir de şarkçı filozofun karı değildir”⁵⁹ diyerek eleştirisini yapmıştır.

Cumhuriyetin ilanı çalışmalarını ve bu çalışmaları yapan mütehasıs heyetin el çabukluğu ile “hokkabazlık ve hünerbazlık”⁶⁰ yaptığını düşünen yazar, alaycı üslupla bu çalışmalar yüzünden Halk Fırkası'nda çok tartışma yaşandığını ve fırkanın bölündüğünü de iddia etmiştir. Bu iddiasını da “İtaat ve inzibat itibarıyla askeri fırkalara bile gıptaras olacağı zannedilen Halk Fırkası, efkâr ve iştihadat-ı siyasiye itibarıyla tam bir şuriş içinde olduğunu ispat etmek için meğer böyle bir dedikodu bekliyormuş! Her ne hal ise, şimdi fırkada (Cumhuriyetçiler), (Lacumhuriyetçiler) diye

55 Ebüzziya, “Cumhuriyet Katarı Şimdilik Yerinde Sayıyor”, *Tevhid-i Efkâr* 20 Teşrinievvel, 1923.

56 Ebüzziya, “Ankara İstasyon Binası Cumhuriyeti Doğurabilecek mi?”, *Tevhid-i Efkâr* 19 Teşrinievvel, 1923.

57 Ebüzziya, “Ankara'daki Şakşakçıların Himmetiyle Bakalım, Çember-i Devran Daha Neler Gösterecek”, *Tevhid-i Efkâr*, 2 Teşrinisani 1923.

58 Ebüzziya, “Devlet İhtirai İleti”, *Tevhid-i Efkâr*, 24 Teşrinievvel 1923.

59 A.g.m.

60 Ebüzziya, “El Çabukluğu Marifet Usülü İle Devlet Şekli Tehdil ve Tespit Edilebilir mi”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrinievvel, 1923.

iki esaslı grup var, sonra cumhuriyetçilerde, galiba (Amerikanvari), (Fransızvari), (Türkiye tarzı) diye üç zümreye ayrılmışlar! (Lacumhuriyetçiler) de iki zümre teşkil ediyorlarmış, (Hâkimiyeti Milliyeciler) ve (İttihatçılar)"⁶¹cümleleri ile dile getirmiştir.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ülkenin her tarafında kutlamalar yapılırken, İstanbul basınında Vatan, Tevhid-i Efkâr ve Tanin gibi gazetelerde "Cumhuriyeti" tenkit eden yazılar çıkmıştır. Bazı yazılarda Halife övülmüş bazılarında ise Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın hasta olduğu, Enver Paşa'nın hayatta olduğu, Türkistan da yaşadığı ve halifenin damadı olarak çalıştığı gibi haberler verilmiştir⁶².

Velid Ebüzziya, Cumhuriyetin ilanından sonra, "Cumhuriyet" ile ilgili eleştirilerini en yoğun şekilde devam eden yazarların başında gelmiştir. 30 Ekim tarihli yazısında Ali Fethi Bey'in istifasından memnun olduğunu, daha güçlü bir hükümet kurulacağını ümit ettiğini, ancak Cumhuriyetin ilanı karşısında hayrete düştüğünü yazarak Cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiği görüşünü yansıtmıştır⁶³. Özellikle Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet'e çatarak "Haftalardan beri " Cumhuriyet, Cumhuriyet! Diye tebeyyünen, devlet ihtira eyleyeceğiz diye çırpınan ve sütun sütun yazılarıyla herkesin kafasını şişiren efendiler, Celal Nuri ve Agayif Beyler nihayet emellerine nail oldular, Büyük Millet Meclisi 158 rey ile Cumhuriyeti ilan ve reisicumhuru intihab eyledi.... Artık bir emrivaki karşısında bulunuyoruz....."⁶⁴ diyerek hayal kırıklığını dile getirmiştir. "..karilerimiz bilirler ki biz bu fikirde değildik delilinizle, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Hükümeti Milliyenin dört sene Anadolu'yu en vahim şerait altında bile hüsnü idareye muvaffak olduğu bu kanun sayesinde hem en büyük harp zaferlerini kazandığı hem de yi bir sulh yaptığı idi.... Şu halde Ankara'nın şekl-i hükümeti değiştirmekle beraber, en ziyade ihtimam etmesi lazım gelen cihet anfaada söylediğimiz veçhile, bu defa mukadderat-ı milleti kıymetli iktidarlı, malumatlı ve bilhassa kanunun herkesin ve her şeyin fevkinde telakki eden zevata tevdi etmektir.... İşte 12 saat içinde cumhuriyet ilan ediveren zevatbu memlekette yalnız avamın değil, havasın da istediği, beklediği yalnız bir şey vardır. O da şu sulh zamanında, mücahedeyi milliyemizde kazandığımız askeri ve siyasi zaferlerin kıymet ve ehemmiyetiyle mütenasip bir hüsnü idare tesisidir."⁶⁵ cümleleri ile Cumhuriyetin acele ile ilan edildiğini ve Milli Mücadele'nin kazanılmasında etkili olan "Milli İrade" prensibinin hak ettiği ölçüde idealize edilmediğini ifade etmiştir. Ancak yazar, Cumhuriyetin ilanı sonrasında yeni rejime duyduğu güvensizliği doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya yüklenmekten ziyade, yukarıda dikkat çekilen kişiler üzerinden dile getirmiştir⁶⁶. Yine bir

61 Ebüzziya,"Cumhuriyet Terazisinin Hangi Kefesi Ağır Basacak", *Tevhid-i Efkâr*, 23Teşrinievvel, 1923.

62 Soyak, a.g.e., s.s.189-190.

63 Ebüzziya, "Efendiler İstical Ediyorsunuz", *Tevhid-i Efkâr*, 30 Teşrinievvel, 1923.

64 Ebüzziya, "Efendiler Devletin Adına Taktınız İşleri Düzeltebilecek misiniz?", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Teşrinievvel, 1923.

65 A.g.m.

66 "Fakat ne yalan söyleyelim, istifa eden dünkü Fethi Bey Hükümeti mensubinin de Cumhuriyeti ilan eden zevatın da hep aynı kimseler olduğunu görüyoruz Bilhassa o zevatın yanında Celal

başka yazısında da Hakimiyet-i Milliye savunusu yapmış ve Cumhuriyet kelimesinden ve idaresinden korkmadığını ama memleket idaresinde en doğru şeklin bu olduğunu yinelemiştir. Özellikle Ahmet Ağaoğlu'nun Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yazmış olduğu bir makalede kendileri hakkında söylediği Cumhuriyetten korktuklarına dair sözlere şu şekilde cevap vermiştir⁶⁷: “Biz bu memleketin idaresinde (Hakimiyet-i Milliye) usulünün esas olmasını çoktan kabul etmiş ve bu esasa çok kuvvetli iman ve sadakatle sarılmış insanlardık. Milletın mukadderatında, yalnız irade-i milliyenin hükümran olabileceğini, henüz Teşkilatı Esasiye Kanunu yapılmadan evvel ve İstanbul’da Vahdettin ve İngiliz sansürü kemal-i şiddetle hüküm ferma iken (Tasvir-i Efkâr)ın sütunlarında herkezden evvel iddia etmiş ve bu iddiamızı da kemal-i istımrar ve sebat ile mütemadiyen müdafaa eylemiştik..... Agayef Beyin zannı hilafında olarak bizi asıl korkutan cihet, böyle ortaya ikide birde (Cumhuriyet), (Devlet İhtira-i) meseleleri çıkarıla çıkarıla nihayet (hâkimiyet-i milliye) mizin hakikaten tehlikeye düşürülmesi ihtimalidir.” Yazar, bu satırlarında “cumhuriyet” eleştirisinin yanı sıra Milli Mücadele döneminde İstanbul’daki tüm yasaklamalara rağmen Ankara’ya verdiği desteği hatırlatarak, bir bakıma kırgınlığını da ifade etmiştir. Yazar ayrıca, kendisi ve kendisi gibi düşünenlere yönelik açıklamalar yapan bu kişileri cumhuriyetin en büyük düşmanları olarak nitelendirmiştir⁶⁸.

Basında çıkan bu haberlere o günlerde İstanbul’da bulunan Rauf Orbay Bey’de katılmış ve Tevhid-i Efkâr gazetesinin sahibi Velid Ebüzziya ile Vatan gazetesini başyazarı Ahmet Emin Bey’e demeç vermiştir. Bu demeçte gazetelerin savundukları fikirleri destekler nitelikte ifadeler yer almış ve kamuoyunun milli iradeye dayanan bir cumhuriyet olgusuna taraftar olduğunun altı çizilmiştir⁶⁹.

Nuri Be dostumuz, Ahmet Agayif Bey, meslektaşımız gibi akıl hocaları, müsteşarlar, müşavirler, bulundurmakta devam edecek olursa önümüzdeki günlerde de beklediğimiz ümit ettiğimiz müspet, güzel halkı manen memnun, maddeten terfih den işler terine mesela çuval çuval laftan, sütun sütun manasız yazıdan başka bir şeyi idrak edebileceğimizi pek ümit edemeyiz” Ebüzziya, a.g.m.

67 Ebüzziya, “Bizi Korkutan Kırmızı Cumhuriyet Paçavrası mıdır?”, *Tevhid-i Efkâr*, 1 Teşrinisani 1923.

68 “Yeni ilan edilmiş olan cumhuriyeti asıl müşkül meokie ilka etmiş olan Ankara’daki gayretkeşler ile dalkavuklardır.yeni ilan edilen cumhuriyetin hakiki düşmanları, çok halis, çok munsıf ve çok hür olan İstanbul matbuatı değil, fakat hassaten ve tahsisen Celal Nuri, Ahmet Agayef gibi muharrirlerle (Hakimiyet-i Milliye) gazeteleridir. Çünkü bu adamlar, bu gazeteler hergün savurdıkları tehdit, tahlifat ve tezvirat ile (Cumhuriyet) dedikleri şeyin, hiçbir tenkide tahmmül etmek istemeyen nur ve ziyadan korkan birkaç kişinin idare-i keyfiyesine müstenid bir tarz-ı hükümetten ibaret olacağı hissini vermektedir.” Ebüzziya, “Cumhuriyet Düşmanları”, *Tevhid-i Efkâr*, 8 Teşrinisani 1923.

69 Soyak, a.g.e., s.s.190-191; Ateş, a.g.e., s.71. Rauf Bey bu demecinde aynen Velid Ebüzziya gibi Cumhuriyetten önce uygulanan Meclis Hükümet şeklinin en iyi yönetim anlayışı olduğunu Cumhurbaşkanlığının ferdi bir anlayış olarak memleketin bu yüzden çok felaketler yaşadığını ifade ederek, ayrıca Cumhuriyetin bir günde karar verilerek ilan edildiğini iddia etmiştir. *Tevhid-i Efkâr*, 1 Teşrinisani 1923.

4- Velid Ebüzziya İle ilgili Görüşler

Milli Mücadele dönemi ile Cumhuriyet dönemi görüşlerine, çoğunlukla gazetesinde yazdıklarından örnekler verilmeye çalışılan Velid Ebüzziya ile ilgili olarak bir takım yazar, gazeteci ve siyasetçiler eserlerinde bilgi vermişlerdir. Bu bağlamda ilk dikkat çekmek istediğimiz kişi olan Mazhar Müfit Kansu hatıralarında, Velid Ebüzziya'yı çok eskiden tanıdığını, onu sevdiğini, çünkü onun "Hamiyetli, gayur, vatanperver" bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştir⁷⁰.

Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından, özellikle saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilan edilmesi ve halifelikğin de kaldırılacağı ihtimalinin güçlenmesi ile İstanbul'daki muhalif basınun geriye dönülmesi yönündeki yayınları artmıştır.

Muhalif basından Hüseyin Cahit Yalçın'ın "ittihatçılığı", Ahmet Emin Yalman'ın Rauf Bey grubunu, Velid Ebüzziya ile Eşref Edip'in "şeriatı" destekledikleri düşünülmüştür⁷¹. Falih Rıfkı Atay "Çankaya" adlı eserinde, Velid Ebüzziya ile ilgili görüşlerini aktarmıştır. Atay, onun vatansever ve milliyetçi olduğunu ancak koyu bir "şeriatçı" denecek kadar geri fikirli olduğunu belirtmiştir. Atay, Velid Ebüzziya'nın Avrupalıların maddeten Türklerden üstün olduğu, Türklerin ise manevi üstünlüğe malik olduğu ve bu nedenle Avrupalıların teknik imkânların transfer edilmesi gerektiği düşüncesini savunduğunu ifade etmiş, Ebüzziya'nın halife taraftarı olduğuna vurgu yaparak onun da "Osmanlı gericilerinde" olduğu gibi manevi kelimesini din ile bağdaştırdığını din ve devlet işlerinin ayrılmasını dinin ve milliyetin kaybıyla özdeşleştirdiğini vurgulamıştır⁷². Bu yaklaşımını bir meclis tartışması ile delillendirmeye çalışın Atay, "1922 yılı sonlarında Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından Meclis'te bulunan hocalar "Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" isimli bir risale yayınlamışlar, bu risalede "Meclis Halife'nin ve Halife Meclisindir" ifadesini kullanmışlardır. Velid Ebüzziya da bu toplantıya katılmış ve orada bulunanlara "Yeni Hükümetin dini olacak mı?" Sorusunu yöneltmiştir. Toplantıda bulunanlar ise ona "Dini var efendim, fakat İslam'da fikir hürriyeti de vardır." dediklerinde ise ısrarla "Hayır anlamak istiyoruz. Hükümet bir din ile tedeyyün edecek mi?"⁷³ diyerek hassasiyetini dile getirmiştir.

İleri gazetesinin sahibi Suphi İleri hatıralarında, Velid Ebüzziya'dan bahsederek, onunla gerek İstanbul'da ve gerekse de Paris'teki öğrencilik yıllarında yakın arkadaş olduklarını söylemiştir. İleri, düşünce olarak birbirlerinden farklı olduklarını kendisinin ilerici ve yenileşmeci olmasına rağmen, onun eski düzen taraftarı olduğunu ifade etmiştir. Ancak o dönemde gazetecilerin ihtilaf içinde olsalar bile üsluplarının son derece saygılı olduğunu ve bu durumun onların

70 Kansu, a.g.e., s.407.

71 Bkz. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)*, İstanbul, 1997, s.225.

72 Atay, a.g.e., s.382.

73 A.g.e., s.349.

dostluklarına yansımadığını sözlerine eklemiştir. Hatta Ebüzziya'nın gazetesi Tevhid-i Efkâr'da her gün ağabeyi Celal Nuri'ye atfedilen "şakşakçı, fırlıdakçı" gibi küçültücü ifadelerini "takılmak" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca sözünü sakınmadığı için gazetesinin kendilerinininkinden daha fazla satıldığını da ifade etmiştir⁷⁴.

Şeyh Sait Ayaklanması⁷⁵ bastırıldıktan sonra isyan lideri yakalanmış ve duruşması esnasında bazı gazetecilerin, gazetelerinde yazdıkları yazıların kendisini kışkırttığını ifade etmiş ve Sebi'ülreşat, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf ve Toksöz gibi muhalif gazetelere dikkat çekmiştir. Bu ifadeden sonra, ilgili gazetelerin başyazarları Eşref Edip, Velid Ebüzziya, Abdülkadir Kemali, Fevzi Lütfi ve Sadri Ethem'in tutuklanmalarına, gazetelerin kapatılmasına ve yargılanmak üzere Diyarbakır'a gönderilmelerine karar verilmiştir⁷⁶. (22 Haziran 1924) Bunu Ahmet Emin, Ahmet Şükrü, Suphi Nuri, İsmail Müştak'ın tutuklanmaları izlemiştir⁷⁷.

Suphi Nuri İleri, 1924'te tutuklanıp Elazığ İstiklal Mahkemesi'ne gönderildiği yolculuğunu ve yanında bulunan gazetecileri anlattığı hatıratında; kendilerini affetmeleri için Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri telgraflardan bahsetmiştir. Bu telgrafların birisinde "hepimiz senin gittiğin yoldan gidiyoruz" cümlesini Velid Ebüzziya'nın kabul etmediğini yazmış ve onun "Gazi, büyük adamdır. Buna şüphe yok.. Fakat hiçbir adam, bir başka adamın ebediyen ve peşin hükümle arkasından gitmez. Her insanın hatası olabilir. Bilhassa biz fikir adamlarının peşinen böyle ebedi bir bağlantı yapması ve teahüd altına girmesi, kendi vekar ve haysiyetimize olduğu kadar karilerimizin bizlerde mevcut olduğuna inandıkları bitarafılık vasfımızı inkâr olur. Ben böyle bir telgrafa imza koymak yerine mahkûmiyeti tercih ederim" şeklindeki ifadesine yer vermiştir. Yine Suphi Nuri'den öğrendiğimize göre Ebüzziya ısrar üzerine, "Cumhuriyete bağlıyız" ibaresini yerleştirmek şartıyla metni imzalamıştır. Sorguları tamamlandıktan sonra her iki ismin de "men'i mahkemelerine" karar verilmiş ve iki kader arkadaşı İstanbul'a dönmüşlerdir⁷⁸.

Suphi İleri, Velid Ebüzziya'yı "muhafazakâr", ancak "milliyetçi", "vatansever", "samimi" ve "dürüst" olarak nitelendirmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e bütün gazetecileri davet ettiği halde Ebüzziya'yı çağırılmaması üzerine onu ikna etmeye çalıştığını anlatarak, Ebüzziya'nın vatanseverliğine çok güvendiğini ve Mustafa Kemal Paşa'yı ikna etmek için dil döktüğünü anlatmıştır. Bu yüzden de Paşa'nın kendisini azarlayarak "Anladık be birader.. Velid Beyi kabul etmek istemediğimizi sana nasıl anlatacağız"⁷⁹ dediğini ifade etmiştir.

74 Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul, 1974, s.317.

75 Şeyh Sait isyanı ile ilgili bkz. Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Ankara, 1968.

76 Diyarbakır İstiklal Mahkemesinin taşınmasından dolayı duruşma Elazığ'da yapılmıştır. Aybars, *a.g.e.*, s.332.

77 *A.g.e.*, s.s.332-333.

78 Kutay, *a.g.e.*, s.s.315-316.

79 *a.g.e.*, s.318.

Yazar, Velid Ebüzziya'nın gerek halk arasında gerekse de gazeteciler arasında çok itibarlı ve saygın bir yeri olduğunu belirtmiştir. Gazeteci Sadri Ethem'in kendisine anlattıklarından yola çıkarak, herhangi bir yerde tek bir sandalye olsa ona mutlaka Velid Ebüzziya'nın oturtulduğunu ifade etmiş ve bir fotoğrafla bu iddiayı doğrulamıştır⁸⁰.

Asım Us da hatıralarında Velid Ebüzziya'dan bahsetmiştir. Lozan anlaşmasına gazeteci olarak katılan Asım Us ve Ebüzziya, anlaşma imzalandıktan sonra İsmet Paşa ile vedalaşmaya gitmişler ve Paşa'nın kendilerine teşekkür ederek, Lozan hatırası olarak birer imzalı resim verdiğini yazmışlardır⁸¹.

Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve Halifeliğin kaldırılmasından sonra, Hindistan'da İsmailiye mezhebinin reisi Ağa Han'a ait Halifeliğe bağlı olduğuna dair mektupların Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanmasından sonra, İhsan Bey (Topçu)'in başkanlığında İstanbul'a gelen İstiklal Mahkemesi, bu iki gazetenin sahipleri Hüseyin Cahit (Yalçın) ile Velid Ebüzziya'yı sorgulamıştır. 11 Aralık 1923'te İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yapılan ilk duruşmada mahkeme heyeti, Milli Mücadele'nin en çetin yıllarında İstanbul'da milli direniş hareketine önemli ölçüde destek veren ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş oldukları bilinen bu gazetecilerin suçsuzluğuna inandıklarını belirtmiştir. İstiklal Mahkemesi başkanı Topçu İhsan Bey'de " *basın, su ve ateş gibi bir unsurdur. Hem çok faydalı hem de çok zararlı olabilir. Yapılacak şey iyi ilişkiler kurarak faydalarını en yükseğe çıkarmak, zararlarını en aşağıya indirmektir.*" şeklindeki cümleleri ile hem sanıkları beraat ettirmiş hem de ortamı yumuşatarak yargılanan gazetecilerle Mustafa Kemal Paşa'yı müşterek bir zeminde bir araya getirmeye çalışmıştır⁸². Asım Us hatırasında, İstiklal Mahkemesi Reisi Topçu İhsan Bey'in kendisi ile görüştüğünü, gazetecilerin durumlarının huzursuzluk yarattığını ifade ettiğini ve İstanbul gazetelerinin başyazarlarının İzmir'de istirahatte bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmelerini, ancak Gazi tarafından davet edilmiş gibi bir izlenim yaratılmasını tavsiye ettiğini ifade etmiştir. Us ise bu buluşmayı sağlayabileceğini belirtmiştir. İstanbul gazetelerinin başyazarları Velid Ebüzziya'da dâhil olmak üzere, bu buluşmayı kabul etmişlerdir. Ancak Ebüzziya, gazetesine Cumhurbaşkanı tarafından davet edildiklerini ve İzmir'e gideceklerini yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa, gazete haberini görünce; bu haberin tezip edilmesini, aksi halde Velid Ebüzziya'yı kabul edemeyeceğini bildirmiş, ancak Ebüzziya bunu yapmaktan kaçındığı için Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiştir⁸³. Mustafa

80 *a.g.e.*, s.358, fotoğraf bu eserde verilmiş, aslına ulaşılammıştır. Fotoğraf için bkz. Ek.

81 Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul, 1964, s.s.88-90.

82 Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s.s.145-146.

83 Us, *a.g.e.*, s.s.89-90; Aybars, *a.g.e.*, s.253. Asım Us'un anlattığı bu hadiseden Falih Rıfka Atay da bahsetmiştir. Atay özetle bu konuda; Mustafa Kemal Paşanın İzmir'de olduğu bu dönemde dönemin Matbuat Cemiyeti Reisi Necmettin Sadık'ın, İstanbul Gazetecileri ile Paşa arasındaki anlaşmazlığı çözmek için arabuluculuk yaptığını ancak, kendisine gönderdiği bir mektupta Velid Ebüzziya'nın kendisini üzdüğünü belirtmiştir. Ebüzziya'nın İstiklal mahkemesinden sonra kendisini bir kahraman olarak gördüğünü, gazetesine İzmir'e

Kemal Paşa, Cumhuriyetin ilan edildiği kritik süreç yaşanırken, basında yapılan yorumlarda, Velid Ebüzziya'nın yaklaşımını "bir istisna" olarak değerlendirmiş, ancak Cumhuriyet taraftarı olmalarına rağmen Hüseyin Cahit Yalçın⁸⁴ ile Ahmet Emin Yalman'ın⁸⁵, Cumhuriyetin ilanının "aceleye getirilmiş bir karar" olarak değerlendirmelerine üzülmüştür⁸⁶.

İzmir'de gazetecilerle 5 Şubat 1924'te yapılan bu görüşmede, Mustafa Kemal Paşa, "Türkiye matbuatı milletinin hakiki sada ve iradesinin tecelligahı olan Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirecektir. Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi. Fikrinin Erbab-ı matbuattan bunu talep cumhuriyetin hakkıdır...."⁸⁷ diyerek basının Cumhuriyet fikrinin benimsemesi sürecindeki önemini vurgulayarak bu bağlamda gazetecilerin tüm halka örnek teşkil etmesini istemiştir. Bu konuşmanın ardından Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, hürriyetin zorla ve şiddetle kurulacağını, ancak korunmasının ancak karşılıklı ve geniş hoşgörülülikle ve darılmamakla mümkün olacağını, bunu da Gazi'de görmekte mutlu olduğuna dair bir cevap vermiş⁸⁸, böylelikle gergin hava yumuşamıştır.

Asım Us Velid Ebüzziya'nın Milli Mücadele taraftarı olmasına rağmen Cumhuriyet karşıtı bir tavır içerisinde olması konusuna da değinmiştir. Yazar, Velid Bey'in Milli Mücadele hareketine gerçekten hizmet etmiş bir gazeteci olduğunu, hatta bu yüzden İngilizler tarafından Malta'ya dahi sürgün edildiğini, ancak Cumhuriyet rejimine hiçbir zaman sempati ile bakmadığını belirtmiştir. Asım Us, Velid Ebüzziya'nın Lozan Barış Konferansı esnasında kendisine Cumhuriyet karşıtı olduğunu açıkça ifade ettiğini de dile getirmiş⁸⁹;

davet edildik diye yazdığını ancak uyarılınca inkâr ettiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal'in ise İzmir'e gelen Velid Ebüzziya'yı gazetede yazısından dolayı Tevfik Bey aracılığı ile kabul etmek istememesi üzerine Paşa'yı tam ikna etmişken Ebüzziya'nın - *ben zaten Paşa'yı ziyaret etmek arzusunda değilim, davet edildim zannı ile geldim bilseydim gelemezdim*- sözlerini Tevfik Bey'in bu sözleri Mustafa Kemal Paşa'ya aynen nakletmesinden dolayı rahatsızlığını dile getirmiştir. Atay, a.g.e., s.s.389-390.

84 Hüseyin Cahit Bey, Cumhuriyete karşı olamamakla birlikte, ilan edilmiş tarzına ve Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 12.Maddesinde yer alan Cumhurbaşkanına verilen yetkilere tepki göstermiştir. Hüseyin Cahit, "Yaşasın Cumhuriyet", *Tanin*, 31 Ekim 1923.

85 Ahmet Emin Yalman da "Bir saat içinde devlet şeklinin müzakere ve tebdil edilmesine ait başka bir misale tarihin hiçbir kısmında tesadüf etmek mümkün değildir. Bize kalırsa müzakereye lüzum bile olmasa bahis biraz uzatılmalı, teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ayaküstünde tadil edildiği hissi verilmemeliydi" cümleleri ile bu düşüncesini dile getirmiştir. *Vatan*, 31 Teşrinievvel, 1923.

86 Us, a.g.e., s.s.90-92; Asım Us anılarında Atatürk'ün kendisine "Cumhuriyetin ilanının öyle zannedildiği gibi aceleye getirilmediğini, Büyük Millet Meclisinin kararı ilan edilmezden evvel çok düşünüldüğünü ve arkadaşlar arasında pek çok müzakereler ve münakaşalar cereyan ettiğini" anlattığını yazmıştır.

87 *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1924; ASD, C.2, s.171.

88 Aybars, a.g.e., s.s.253-254.

89 "İkinci Lozan Konferansında Velid Bey ile arkadaşlık ettik.....Velid Bey benim sofradaki bazı sözlerimden Cumhuriyetçi olabileceğime hükmetmiş. Biraz hayret gösteren bir tavır ile bana; -Asım Bey, Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyeti ilan etse, galiba sen hiç ses çıkarmayacaksın. Dedi. Ben gülerek;

-Bugünkü Büyük Millet Meclisi Hükümeti Cumhuriyetten başka bir şey mi?

Diye cevap verdim. Fakat Velid Bey ile bu noktada bir türlü anlaşamadık." Us, a.g.e., s.s.94-95.

Büyük Millet Meclisi Hükümetinin olduğu gibi muhafaza edilmesi gerektiğini düşündüğünü, bunu da yazılarında ifade ettiğini belirtmiştir⁹⁰.

Sonuç

Milli Mücadele'ye gerek gazete yazı ve haberleri ile gerekse de, Anadolu'ya silah ve cephane kaçırarak destek veren Velid Ebüzziya, dönemin tanınmış ve saygın gazetecilerinden birisi olmuştur. Varlıklı bir aileden gelen yazar, diğer aile bireyleri gibi kendisi de iyi bir eğitim almış ve gazetecilik mesleğinde çok başarılı olmuştur. Milliyetçi, muhafazakâr, vatansever ve sağlam karakteri ile tanınan yazar, Osmanlı Devleti döneminden, Cumhuriyete geçiş sürecinde önemli bir yere sahip son derece saygın bir aydın olarak kabul görmüştür. Özellikle Milli Mücadele döneminde, gerek İstanbul Hükümeti, gerekse de İtilaf Devletlerinin baskıları ile birçok gazetecinin silikleştiği süreçte, bu mücadeleyi hiç çekinmeden savunmayı göze almıştır. Bu bağlamda büyük bir cesaretle prensiplerinden ödün vermeden mücadelenin önderi Mustafa Kemal Paşa'yı övecek yazılar yazmış, fotoğraflarını yayınlamış, buna karşın dönemin Osmanlı yöneticilerini de ağır bir biçimde eleştirmekten kaçınmamıştır. Bu yönü ile zaman zaman cezalandırılıp, gazetesi kapatılmışsa da fikirlerinden ödün vermemiştir.

Velid Ebüzziya, Milli Mücadele'yi Anadolu'nun kurtuluşu açısından bir zorunluluk olarak görmüş, ancak bu mücadeleyi sadece bir kurtuluş savaşı olarak değerlendirmemiştir. Özellikle bu mücadelenin fikri temeli olan milli egemenliğin en ateşli savunucularından olmuştur.

Milli Mücadele ve milli egemenliğin en önemli savunucularından olan bu fikir adamı, Cumhuriyet olgusuna şiddetle karşı çıkmıştır. Özellikle Milli egemenliğe dayanan "Cumhuriyet" in istismar edileceğini, halkın henüz hazır olmadığını, Cumhuriyetin aceleyle ilan edildiğini ve çıkarılan kanunların otoriter bir yönetim anlamına geldiğini savunmuştur. Özellikle bu yaklaşımlarla milli egemenliğin ortadan kalkacağına inanmıştır. Ebüzziya daha önceki dönemde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de cesur ve ilkeli tavrını devam ettirmiştir. Cumhuriyet ve devrim karşıtlığının çeşitli şekillerde cezalandırıldığı, İstiklal Mahkemeleri'nin yoğun olarak mesai yaptığı günlerde fikirlerini dile getirdiği makalelerinde, kimi zaman alaycı ve sert üslup kullanmaktan ve fikirlerine ağır eleştiri getiren karşıtlarına "gerçek Cumhuriyet Düşmanı biz değil, sizlersiniz" demekten de çekinmemiştir.

Yazar, cumhuriyete karşı çıkan diğer yazarların aksine bu düşüncelerinde uzun süre sabit kalmıştır. Tutuklanıp, İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildiğinde bile Mustafa Kemal Paşa'ya kendilerini affetmeleri için bir mektup yazma fikrine direnmiş, arkadaşlarının ısrarları ile mektubu imzalamıştır.

90 a.g.e., s.95.

Düşüncelerinden dolayı Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere, birçok kişi tarafından geri fikirli, cumhuriyet karşıtı, koyu şeriatçı gibi eleştiriler almakla birlikte özellikle Milli Mücadele dönemi hizmetlerinden dolayı ağır cezalar almamıştır.

Velid Ebüzziya, kaleminin hakkını veren milliyetçi, vatansever, cesur duruşu ile Milli Mücadele döneminde güç bir sürgün hayatı yaşarken, “Cumhuriyet” e karşı duruşundan dolayı gerici, şeriatçı gibi bir takım suçlamalara uğramış, ancak hiçbir koşulda fikirlerinden ödün vermemiştir. Yazar ile ilgili çok fazla çalışma olmaması önemli bir eksikliklerdir. Bu bağlamda eksikliğin bir bakıma giderilebilmesi için yapılan bu çalışma sonucunda Ebüzziya'nın Türk basın tarihinin ender şahsiyetlerinden birisi olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

- Anadolu'da Yeni Gün*, "Gazi Paşanın Beyanattı", 24 Eylül 1923.
- EBÜZZİYA, Velid, "Meclis reisliği ile Cumhurreisliği bir arada olmaz", *Tevhid-i Efkâr*, 20 Teşrinievvel 1923.
- "Ankara ile Uyuşmak Meselesi", *Tevhid-i Efkâr*, 19 Haziran 1921.
- "Kurban Kesilmedikçe Bayram Olmaz", *Tevhid-i Efkâr*, 7 Haziran 1921.
- "Mecliste Neler Oluyor", *Tevhid-i Efkâr*, 12 Haziran 1921.
- "Milletin Fedakârlığı Karşısında", *Tevhid-i Efkâr*, 29 Şubat 1920.
- "Vaziyetin İnkışafına Doğru", *Tevhid-i Efkâr*, 13 Haziran 1921.
- "Sulh değil Harb", *Tevhid-i Efkâr*, 23 Haziran 1921.
- "Türkün İhtiyaç Sulhünden İstifade Edilmeli", *Tevhid-i Efkâr*, 5 Haziran, 1921.
- "Efendiler İstical Ediyorsunuz", *Tevhid-i Efkâr*, 30 Teşrinievvel, 1923.
- "Ankara İstasyon Binası Cumhuriyeti Doğurabilecek mi?", *Tevhid-i Efkâr*, 19 Teşrinievvel, 1923
- "Cumhuriyet Düşmanları", *Tevhid-i Efkâr*, 8 Teşrinisani 1923.
- "Devlet İhtirai İleti", *Tevhid-i Efkâr*, 24 Teşrinievvel 1923.
- "Efendiler Devletin Adına Taktınız İşleri Düzeltebilecek misiniz?", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Teşrinievvel, 1923.
- "El Çabukluğu Marifet Usülü İle Devlet Şekli Tehdil ve Tespit Edilebilir mi", *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrinievvel, 1923.
- "Hasta Adamın Dinamik Çocukları", *Tasvir-i Efkâr*, 12 Teşrinievvel 1919.
- "Meclis reisliği ile Cumhurreisliği bir arada olmaz", *Tevhid-i Efkâr*, 20 Teşrinievvel 1923.
- "Millet ve Padişah", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Şubat, 1920
- "Patriklerin Şikâyetleri", *Tasvir-i Efkâr* 20 Teşrinievvel 1919.
- "Son Fırsat Son İmtihan", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Teşrinievvel 1919.
- "Ankara'daki Şakşakçıların Himmetiyle Bakalım, Çember-i Devran Daha Neler Gösterecek", *Tevhid-i Efkâr*, 2 Teşrinisani 1923.

-“Cumhuriyet Katarı Şimdilik Yerinde Sayıyor”, *Tevhid-i Efkâr*,20 Teşrinievvel, 1923.“Ankara İstasyon Binası Cumhuriyeti Doğurabilecek mi?”, *Tevhid-i Efkâr*,19 Teşrinievvel, 1923.
- “ İrade-i Milliyenin Zaferi”, *Tasvir-i Efkâr*, 7 Mart 1920.
- “Cumhuriyet Terazisinin Hangi Kefesi Ağır Basacak”, *Tevhid-i Efkâr*,, 23Teşrinievvel, 1923.
- “Bizi Korkutan Kırmızı Cumhuriyet Paçavrası mıdır?”, *Tevhid-i Efkâr*,, 1 Teşrinisani 1923.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1924
- Tanin*, 31 Ekim 1923.
- Tasvir-i Efkâr*, 12 Teşrinievvel 1919.
- Tasvir-i Efkâr*, 12 Teşrinievvel 1919. “Ruşen Eşref Bey’in Anadolu Telgrafları”, *Tevhid-i Efkâr*, 1 Teşrinisani 1923;
- Tevhid-i Efkâr*, 5 Ekim 1923 (5 Teşrin-i Evvel, 1339).
- Tevhid-i Efkâr*, 5 Ekim 1923 (5 Teşrin-i Evvel, 1339).
- Vatan*, 31 Teşrinievvel, 1923.

II. Kitaplar

- ALPKAYA, Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu (1923–1924)*, İstanbul, 1998.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk (1919–1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.2–3 Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, İstanbul, 1984.
- ATEŞ, Nevin Yurtsever, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yay., İstanbul, 1994.
- AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri (1920–1927)*, İstanbul, 1997.
- Aylık Ansiklopedi*; C.I, İstanbul, 1945.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978.
- BOZDOĞAN, Sibel – Kasaba, Reşat, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 1998.
- COŞAR, Ömer Sami, *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, b.t.y.
- GÜZ, Nurettin, *Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri 1920–1927*, Ankara, 1991.
- HİMMETOĞLU, Hüsnü, *Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul ve Yardımları*, C.1, İstanbul, 1975.
- İnönü Atatürk’ü Anlatıyor*, haz. Abdi İpekçi, İstanbul, 1968.

- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölünceye Kadar Atatürk'le Beraber*, 4. bsk., C.2, Ankara, 1997.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması 1914-1924*, Ankara, 1986.
- KUTAY, Cemal, *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul, 1974.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1984.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 3. bsk., İstanbul, 1999.
- ÖZKAYA, Yücel, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara, 1989.
-, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, İş Bankası Yay., Ankara, 1981.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. bsk., İstanbul, 2010.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul, 1957.
- ŞİMŞİR, Bilal N, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yay., Ankara, 1985.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.1, Ankara, 1977.
- TANSU, Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, Pınar Yay., İstanbul, 1964.
- TEMİZ, Ahmet, *Velid Ebüzziya'nın Lozan Mektupları*, İstanbul, 2007.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- TOKER, Metin, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Ankara, 1968.
- TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2. bsk., İstanbul, 2003.
- TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, 3. bsk., İstanbul, 1997.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*; C.2, Dergâh Yay. b.t.t.
- US, Asım, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul, 1964.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. bsk., İstanbul, 1998

III. Makaleler

- BABAN, Cihat, "Ebüzziya Velid", *Meydan Dergisi*, 1978.
- BARAN, Tülay Alim, "İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.44, C.XV, 1999.
- ÇUKUROVA, Bülent, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II, S.5, 1986.

EBÜZZİYA, Ziyad, “Velid Ebüzzıya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10 İstanbul, 1994.

EKİNCİ, Nejdet, “Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu’daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri” *Atatürk Yolu*, C.4, S.14, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1994.

KANDEMİR, Feridun, “Anadolu’ya Sirtında Cephane Taşıyan Gazeteci”, *Yakın Tarihimiz*, C.2, S.14, 1962.

.....; “Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası” *Atatürk Yolu*, S.11, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara, 1993.

PİGAR, Ragıp, “Abdurrahman Velid Ebüzzıya”, *Yeni Defne*, II/13, İstanbul, 1982, s.s.21–24.

SÜRMEİLİ, Serpil, Şeyhazedebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.45, 2010.